

*Waar oude gebouwen staan en mooie bomen groeien
onder de blauwe hemel ...*

Niderlandzkie dyftongi i połączenia samogłoskowe
w wymowie osób polskojęzycznych uczących się
języka niderlandzkiego

Waar oude gebouwen staan en mooie bomen groeien onder de blauwe hemel ...

**Aussprache niederländischer Diphthonge und Vokalfolgen
durch polnische Niederländischlerner**

Der Text analysiert das Problem der Aussprache niederländischer Diphthonge und Vokalfolgen durch Niederländisch-lernende Polen. Im theoretischen Teil wird die Artikulation sowohl von Diphthongen als auch von Vokalfolgen im Niederländischen beschrieben und mit den eher begrenzten Möglichkeiten Vokale im Polnischen zu kombinieren, verglichen um mögliche Interferenzen/Übertragungen vorherzusehen. In der anschließenden Diskussion wird das breite Spektrum der Fehler, die polnische Sprecher bei der Aussprache niederländischer Diphthonge und Vokalfolgen machen, detailliert bewertet. Der Text wird mit einigen Hinweisen abgeschlossen, die Ergebnisse der Fehlerauswertung für das Aussprachetraining zu nutzen.

Schlüsselwörter: Phonetik, Diphthonge, Vokalfolge, Niederländisch, Ausspracheschulung, Aussprachendidaktik

Waar oude gebouwen staan en mooie bomen groeien onder de blauwe hemel ...

Pronunciation of Dutch Diphthongs and Vowel Sequences by Polish Learners of Dutch

The text analyses the problem of pronunciation of Dutch diphthongs and vowel sequences by Polish learners of Dutch. In the theoretical part the articulation of both diphthongs and vowel sequences in Dutch is described and compared with rather limited ways to combine vowels in Polish to foresee the possible interference/transfer. The discussion follows to give a detailed evaluation of the wide range of errors the Polish speakers make pronouncing the Dutch diphthongs and vowel sequences. The text closes with an attempt to use the results of the error evaluation in the pronunciation training.

Keywords: phonetics, diphthongs, vowel sequences, Dutch, pronunciation training, pronunciation didactics

Author: Zuzanna Czerwonka-Wajda, University of Wrocław, ul. Kuźnicza 22, 50-138 Wrocław, Poland, e-mail: zuzanna.czerwonka@uwr.edu.pl

Received: 15.11.2023

Accepted: 30.11.2023

1. Uwagi wstępne

Języki polski i niderlandzki różnią się zarówno pod względem liczby samogłosek (osiem w języku polskim i trzynaście w niderlandzkim), jak i pod względem ich cech

dystynktywnych (np. w języku polskim długość i napięcie nie pełnią funkcji dystynktywnej, a w niderlandzkim – tak). W efekcie w wymowie niderlandzkich samogłosek przez osoby polskojęzyczne powstają różnego rodzaju błędy (Czerwonka-Wajda 2022).

Problemem, któremu zdecydowanie rzadziej poświęca się uwagę w literaturze przedmiotu (wliczając w to różnego rodzaju podręczniki do nauki wymowy), a który również związany jest z artykulacją samogłosek, jest ich łączenie w większe jednostki, które możnaby nazwać zbiorczo kompleksami samogłoskowymi. Mogą mieć one różną postać, na przykład tzw. hiatów (nl. ‘klinkerbotsing’), czyli zbitek samogłoskowych, rozumianych jako dwie lub więcej samogłosek występujących bezpośrednio po sobie w kolejnych sylabach w ramach jednego wyrazu. Hiaty są w języku niderlandzkim powszechnym zjawiskiem, wynikającym m.in. z jego właściwości morfologicznych (np. wysoka produktywność złożzeń, derywaty tworzone przez sufiksy z dźwiękiem [ə], zapisywanym jako <e>). Natomiast dla osoby polskojęzycznej takie nagromadzenie samogłosek w pisowni niderlandzkich wyrazów wygląda nietypowo¹, w wyniku czego początkujący często mają problem z poprawnym odczytaniem słów, takich jak *reëel*, *geleiachtig*, *geëigend*, *bedoeien*, *barbecueën* czy *coauteur*. I chociaż to niewątpliwie interesujący problem z punktu widzenia nauki wymowy języka niderlandzkiego jako obcego, to ze względu na ograniczenia niniejszego tekstu, skupimy uwagę na tych kompleksach samogłoskowych, które występują w ramach jednej sylaby.

Do kompleksów samogłoskowych tego typu zaliczają się w języku niderlandzkim zarówno dyftongi (nazywane w niderlandzkojęzycznej literaturze ‘diftongen’ lub ‘tweeklanken’, często również z dodatkowym określeniem ‘echt’, czyli prawdziwy), jak i innego rodzaju połączenia samogłoskowe (nazywane ‘semi-diftongen’, czyli półdyftongami, lub ‘onechte tweeklanken/diftongen’, czyli nieprawdziwymi dyftongami). Są one w procesie dydaktycznym wymowy niderlandzkiej o tyle problematyczne, iż w języku polskim nie mamy w systemie fonetycznym dyftongów, a połączenia samogłoskowe występują w polskim słownictwie rodzimym w ograniczonym zakresie. Powstaje zatem pytanie, czy głoski te będą stanowiły dla osób polskojęzycznych podobnie duże wyzwanie artykulacyjne, jak niderlandzkie samogłoski.

Celem dalszych rozważań będzie zatem próba udzielenia odpowiedzi na powyższe pytanie. Rozpocniemy od ogólnego przedstawienia niderlandzkich dyftongów i połączeń samogłoskowych, by następnie bardziej szczegółowo je scharakteryzować. W kolejnym roku spróbujemy określić stopień ich trudności z punktu widzenia osoby polskojęzycznej, uwzględniając przy tym różne czynniki – nie tylko artykulacyjne, ale np. również ortograficzne. Następnie zaprezentowane zostaną wyniki analizy materiału nagraniowego. Rozważania zakończą wnioski oraz próba sformułowania zaleceń, które pozwolą usprawnić proces dydaktyki wymowy języka niderlandzkiego jako obcego.

¹ Zwłaszcza, że często nagromadzeniu samogłosek w ramach wyrazu towarzyszy dodatkowy znak interpunkcyjny w postaci tzw. tremy, wskazujący, czy dany z grafemów samogłoskowych należy zrealizować w wymowie jako osobną głoskę.

2. Wybrane definicje dyftongu w literaturze przedmiotu

W literaturze przedmiotu głoski składające się z dwóch samogłosek w ramach jednej sylaby nazywane są tradycyjnie dyftongami (w nl. wymiennie ‘diftongen’ lub ‘tweeklanken’), co wskazuje na to, iż przy ich artykulacji dochodzi do połączenia dwóch głosek w nową artykulacyjną jednostkę. Jednak jeżeli przyjrzymy się funkcjonującym w literaturze definicjom dyftongu, okaże się, że nie znajdziemy konsensu w zakresie tego, co jego definicja powinna zawierać. Zwrócił na to uwagę już przed ponad osiemdziesięciu laty Uldall: “It is with diphtongs as it is with good many other concepts in our trade: everybody knows what it is, but no definition has been found that will ensure a purely objective decision in each concrete case and eliminate personal opinion” (1939: 22).

Bardzo dobrze pokazuje to pobieżny chociażby przegląd definicji dyftongu, z jakimi możemy spotkać się w literaturze niderlandzkojęzycznej. Ogólną (oraz dość enigmatyczną) definicję znajdziemy na przykład w najnowszym elektronicznym wydaniu gramatyki “Algemene Nederlandse Spraakkunst”², gdzie dyftong definiowany jest jako głoska, przy której artykulacji zmienia się wymowa, jak w przypadku *ei* (“[een] klinker waarbij de articulatie tijdens de uitspraak verandert, zoals *ei*”, rozdz. 1.1.1.1). Nieco bardziej szczegółowa jest definicja z “Lexicon van de taalwetenschap”, zgodnie z którą dyftong to połączenie dwóch głosek, które tworzą ściśle powiązaną jednostkę (“een combinatie van twee klanken die een nauwe eenheid vormen”, 1980: 71). Pojawiają się również definicje bardziej rozbudowane, tj. uwzględniające poza liczbą elementów składowych (dwa) również zmianę pozycji artykulacyjnej (stopniowe przejście z pozycji początkowej do końcowej) oraz inne elementy, np. specyficzną transkrypcję, na którą składają się oba symbole tworzących dyftong samogłosek (“[tweeklanken zijn] gekenmerkt door het feit dat ze twee deelposities kennen, een aan het begin een een aan het einde van de klank. Om die reden bevatten de transcriptie-symbolen voor deze klanken twee klanksegmenten”, Rietveld/van Heuven 2001: 69).

Ponadto w niderlandzkojęzycznej literaturze przedmiotu wspomina się często o podziale dyftongów na dwie podklasy³ poprzez dodanie do bazowego pojęcia ‘diftong/tweeklank’ dodatkowych określeń. I tak możemy spotkać się na przykład z podziałem na ‘echte’ (prawdziwe) oraz ‘onechte’ (nieprawdziwe) ‘tweeklanken’ (m.in. Rietveld/van Heuven 2001, van Oostendorp 2013) czy też z podziałem na ‘echte diftongen’ (prawdziwe dyftongi) i ‘semidiftongen’ (półdyftongi; e-ANS, rozdz. 1.1.1.1). Jest to interesujące o tyle, że poprzez dodatkowe określenia podkreślone zostaje to, iż składające się na dyftong samogłoski nie zawsze są łączone w ten sam sposób. Co więcej – jeden ze sposobów jest najwyraźniej lepszy (‘echt’) niż drugi (‘onecht’),

² W dalszej części tekstu stosowany skrót e-ANS.

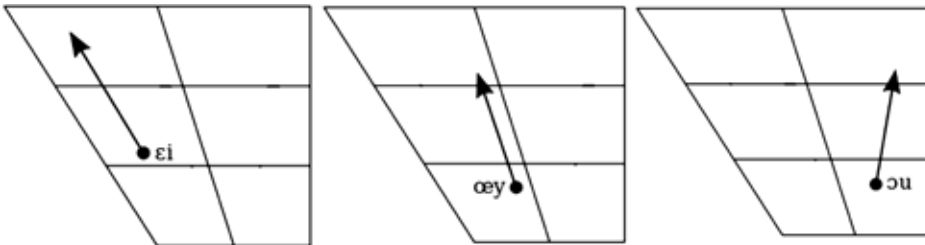
³ Wspomniany podział nie jest jedynym, jaki możemy spotkać w literaturze poświęconej dyftongom. Źródła wyróżniają m.in. dyftongi wznoszące i opadające, zamykające i otwierające, szerokie i wąskie czy też krótkie i długie (Bussmann 2006: 316).

‘semi’). Powstaje zatem pytanie, czym dokładnie różnią się tworzone na dwa sposoby dyftongi. Dość szczegółową odpowiedź na to pytanie znajdziemy m.in. u van Oostendorpa (2013), który wskazuje na przykład na różną fonotaktyczną łączliwość obydwu rodzajów dyftongów: po ‘echte tweeklanken’ może zasadniczo wystąpić w tej samej sylabie każda spółgłoska. Natomiast po ‘onechte tweeklanken’ w tej samej sylabie wystąpić mogą jedynie apiko-dentalne bezdźwięczne zwartowybuchowe [t] oraz apiko-dentalne bezdźwięczne szczelinowo-trące [s]. Ponadto van Oostendorp zauważa, iż pierwszym elementem ‘echte tweeklanken’ jest zawsze krótka nienapięta samogłoska (“de e van pet in bij, de u van put in bui”), podczas kiedy ‘onechte tweeklanken’ rozpoczyna samogłoska dłuższa i nie zawsze musi być to ona napięta (“de ee een beet in leeuw, de oo van boot in looi”).

Oczywiście powyższe uwagi van Oostendorpa nie wyczerpują kwestii różnic pomiędzy ‘echte’ i ‘onechte tweeklanken’, zwłaszcza w kontekście przebiegu artykulacji. Zostaną one omówione szerzej w kolejnym punkcie.

3. Niderlandzkie ‘echte’ i ‘onechte tweeklanken’ z artykulacyjnego punktu widzenia

Jak wspomnieliśmy w punkcie 2, między ‘echte’ i ‘onechte tweeklanken’ istnieje szereg różnic, przy czym najważniejsze wydają się te o charakterze artykulacyjnym, odpowiadające m.in. za powtarzające się schematy artykulacyjne oraz różny stopień zespolenia dwóch samogłosek składających się na dany kompleks samogłoskowy. I tak kompleksy samogłoskowe określane w literaturze jako ‘echte tweeklanken’ charakteryzują się następującym stałym schematem artykulacyjnym: artykulacja rozpoczyna się od średniowysokiej nienapiętej samogłoski, by zakończyć się samogłoską wysoką napiętą, jak na poniższych rysunkach.

Rys. 1. Schematy artykulacyjne ‘echte tweeklanken’

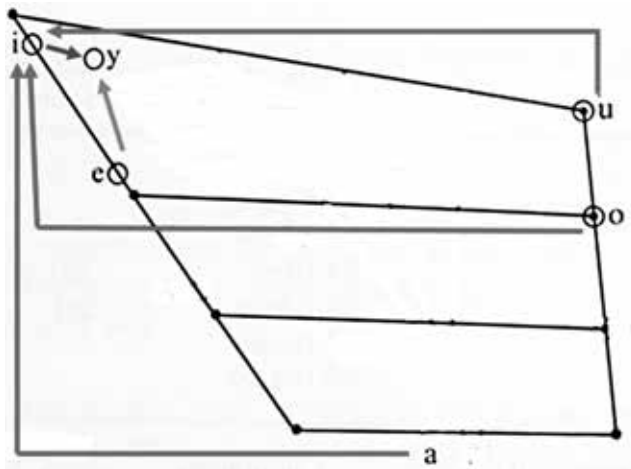
Przy tak dobranych samogłoskach składowych możliwie staje się uzyskanie wysokiego stopnia ich zespolenia, za które odpowiada płynne przejście między pierwszą a drugą samogłoską, wynikające z tego, że obie tworzące ten rodzaj dyftongu samogłoski są produkowane przy użyciu tej samej części grzbietu języka, która stopniowo się unosi dzięki zwiększającemu się napięciu mięśni organów artykulacyjnych. Ponadto obie samogłoski charakteryzują się tą samą pozycją warg, która na początkowym etapie artykulacji jest mniej zaznaczona, by następnie ulec stopniowemu pogłębieniu.

W efekcie granica pomiędzy samogłoskami składowymi ulega zatarciu, a powstały kompleks staje się nową jednostką w systemie. Być może stąd jego wyższy, „prawdziwszy” status (*‘echt’*), który w dalszej części tekstu zostanie podkreślony poprzez stosowanie wymiennie z terminem niderlandzkim polskiego terminu dyftong.

W języku niderlandzkim do *‘echte tweeklanken’* zalicza się⁴:

- [ei], czyli dyftong rozpoczynający się od samogłoski [ɛ] i kończący się samogłoską [i], artykułowany z użyciem przedniej części grzbietu języka i stopniowo pogłębiającej się rozciągniętej pozycji warg; jest on w ortografii oznaczany grafemem <ij> lub <ei>;
- [œy], czyli dyftong rozpoczynający się od samogłoski [œ] i kończący się samogłoską [y], artykułowany z użyciem przedniej części grzbietu języka i stopniowo pogłębiającej się zaokrąglonej pozycji warg; jest on w ortografii oznaczany grafemem <ui>;
- [ɔu], czyli dyftong rozpoczynający się od samogłoski [ɔ] i kończący się samogłoską [u], artykułowany z użyciem tylnej części grzbietu języka i stopniowo pogłębiającej się zaokrąglonej pozycji warg; jest on w ortografii oznaczany grafemami <ou>, <ouw>, <au> oraz <auw>.

Z kolei *‘onechte tweeklanken’* charakteryzują się mniej powtarzającym się schematem artykulacyjnym: stała jest jedynie druga składowa samogłoska, którą jest przednie wysokie napięte [i] lub [y]. Natomiast pierwsza samogłoska jest zmienna i różni się od drugiej zawsze pozycją warg (przy czym zmiana tej pozycji w trakcie artykulacji może być znacząca, np. z pozycji zokrąglonej do rozciągniętej lub odwrotnie) oraz dodatkowo co najmniej jedną cechą artykulacyjną spośród: użycia danej części grzbietu języka, wysokości, napięcia. Widać to dobrze na rys. 2.

Rys. 2. Schematy artykulacyjne *‘onechte tweeklanken’*

⁴ Na potrzeby artykułu przejęta zostanie transkrypcja dyftongów, jaka zastosowana została w najnowszym, elektronicznym wydaniu e-ANS. Przegląd transkrypcji dyftongów w różnych niderlandzkojęzycznych źródłach znaleźć można w Rietveld/van Heuven (2001: 71).

Opisana powyżej charakterystyka artykulacyjna ‘onechte tweeklanken’ powoduje, iż granica pomiędzy samogłoskami składowymi nie ulega zatarciu, a powstały kompleks nie staje się nową jednostką w systemie, pozostając dwiema artykułowanymi po sobie samogłoskami⁵. Być może stąd jego niższy, “nieprawdziwy” (‘onecht’) lub “niepełny” (‘semi’) status, który w dalszej części tekstu zostanie uwzględniony za sprawą stosowania wymiennie z terminem niderlandzkim polskiego terminu połączenie samogłoskowe. W języku niderlandzkim wyróżnia się pięć ‘onechte tweeklanken’:

- [ui]⁶, czyli połączenie tylnej wysokiej napiętej zaokrąglonej samogłoski [u] oraz przedniej wysokiej napiętej rozciągniętej samogłoski [i]; w ortografii jest ono oznaczane grafemem <oei>;
- [oi], czyli połączenie tylnej średniowysokiej napiętej zaokrąglonej samogłoski [o] oraz przedniej wysokiej napiętej rozciągniętej samogłoski [i]; w ortografii jest ono oznaczane grafemem <ooi>;
- [ai] czyli połączenie środkowej niskiej nienapiętej neutralnej samogłoski [a] oraz przedniej wysokiej napiętej rozciągniętej samogłoski [i]; w ortografii jest ono oznaczane grafemem <aai>;
- [iy], czyli przedniej wysokiej napiętej rozciągniętej samogłoski [i] oraz przedniej wysokiej napiętej zaokrąglonej samogłoski [y]; w ortografii jest ono oznaczane oznaczane grafemem <ieuw>;
- [ey], czyli przedniej średniowysokiej napiętej rozciągniętej samogłoski [e] oraz przedniej wysokiej napiętej zaokrąglonej samogłoski [y]; w ortografii jest ono oznaczane oznaczane grafemem <eeuw>.

4. Niderlandzkie dyftongi i połączenia samogłoskowe jako problem artykulacyjny dla osób polskojęzycznych

Jak zauważyliśmy we wstępie, w systemie fonetycznym języka polskiego nie występują dyftongi. W przypadkach, kiedy w języku polskim występują po sobie samogłoski tworzące w języku niderlandzkim dyftong, mamy do czynienia z sytuacją dwojaką: kiedy następują po sobie [e] i [i] (przy zapisie <ei>), mamy zawsze do czynienia z granicą sylab między tymi dwoma samogłoskami – co wyklucza powstanie dyftongu. Natomiast kiedy następują po sobie w zapisie <a> i <u>, to w wymowie realizowane jest połączenie [a] z półsamogłoską [w]. Z kolei połączenia samogłoskowe podobne do niderlandzkich połączeń z [i], mają w języku polskim nienapięta samogłoskę jako pierwszą składową i półsamogłoskę [j] jako składową drugą (odpowiednio: [aj], [oj], [oj]). Nie ma natomiast w języku polskim połączeń samogłoskowych z [y] jako drugą samogłoską składową, ponieważ samogłoska ta w systemie fonetycznym języka polskiego nie występuje. W związku z tym zarówno ‘echte’, jak i ‘onechte tweeklanken’ stanowią potencjalnie

⁵ W niektórych źródłach (np. Cohen i in. 1978: 29, e-ANS rozdz. 1.1.1.1) przyjmuje się, że drugim elementem składowym w ‘onechte tweeklanken’ jest półsamogłoska [j] lub [w].

⁶ W przypadku interpretowania drugiego elementu składowego jako półsamogłoski (por. przypis 5), transkrypcje wyglądają następująco: [uj], [oj], [aj], [iw], [ew].

problem artykulacyjny dla osób polskojęzycznych uczących się niderlandzkiej wymowy. W dalszej części rozważań spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, jak duży: zarówno od strony teoretycznej, jak i praktycznej. Jako pierwsze zostaną przeanalizowane dyftongi, a następnie połączenia samogłoskowe. Dane artykulacyjne pochodzą od losowo wybranych 25 studentów pierwszego roku na kierunku niderlandystyka, którzy w styczniu 2022 roku przystąpili do nagrania ewaluacyjnego wymowy w ramach przedmiotu "Fonetyka praktyczna". W momencie wykonania nagrania studenci mieli za sobą około dwunastu tygodni zajęć z praktycznej nauki języka niderlandzkiego w wymiarze dziewięciu jednostek zajęciowych po 90 minut tygodniowo, z czego jedna jednostka 90-minutowa tygodniowo była poświęcona na naukę wymowy w ramach kursu "Fonetyka praktyczna". Dodatkowo jedno zajęcia kursu "Fonetyka praktyczna" były w całości poświęcone nauce wymowy dyftongów i połączeń samogłoskowych. Należałoby zatem przyjąć, iż osoby badane miały podstawowe kompetencje w zakresie wymowy tych dwóch typów głosek.

4.1 Niderlandzkie dyftongi jako problem artykulacyjny dla osób polskojęzycznych

Analizę dyftongów niderlandzkich jako problemu w wymowie osób polskojęzycznych rozpoczniemy od prognozy w formie oceny ich teoretycznej trudności, wynikającej w pierwszej kolejności z różnic i podobieństw między systemami fonetycznymi języka polskiego i niderlandzkiego oraz – w drugiej kolejności – z potencjalnego negatywnego wpływu polskiej grafii⁷.

[dyftong] <zapis ortograficzny>	stopień trudności artykulacyjnej	negatywny wpływ ze strony polskiej ortografii
[ei] <ei>	niski: obie składowe samogłoski występują w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: w j. pol. między <e> a <i> przebiega granica sylaby, stąd może zdarzyć się rozłączenie wymawiane [e] i [i], naruszające integralność dyftongu
<ij>		możliwy: realizowanie w miejsce dyftongu [ei] kolejno [i] oraz [j]
[œy] <ui>	wysoki: żadna ze składowych samogłosek nie występuje w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: realizowanie w miejsce dyftongu [œy] kolejno [u] oraz [i]
[ou]	niski: obie składowe samogłoski występują w systemie fonetycznym j. pol.	

⁷ Uwzględnienie czynnika ortograficznego wynikało przede wszystkim z bazy nagrania, którą był przygotowany przez prowadzącą zajęcia (i autorkę niniejszego artykułu) tekst (znajduje się on w załączniku na końcu artykułu).

[dyftong] <zapis ortograficzny>	stopień trudności artykulacyjnej	negatywny wpływ ze strony polskiej ortografii
<ou> <ouw>		brak możliwy: <w> może być wymawiane zbyt wyraźnie
<au>		możliwy: wymawianie [aw] w miejscu [ɔu]
<auw>		możliwy: <w> może być wymawiane zbyt wyraźnie

Tab. 1. Ocena stopnia trudności artykulacyjnej niderlandzkich dyftongów oraz możliwy wpływ grafii polszczyzny na ich wymowę

Z przedstawionej w tabeli prognozy wynika, iż dyftongiem z najwyższym potencjałem trudności jest [œy], w przypadku którego problematyczna może być zarówno wymowa składowych samogłosek, jak i negatywny wpływ polskiej ortografii. W przypadku pozostałych dwóch dyftongów trudności artykulacyjna jest mniejsza, natomiast liczyć się należy z potencjalnym negatywnym wpływem ze strony polskiej ortografii.

Spróbujmy zatem skonfrontować prognozowane problemy z realnymi błędami i trudnościami w wymowie niderlandzkich dyftongów, które zostały zarejestrowane w materiale nagraniowym. Tabela nr 2 pokazuje ogólny udział prawidłowych realizacji dyftongów w wymowie osób badanych oraz zarejestrowane błędy⁸.

[dyftong] <zapis>	przykład z tekstu	udział prawidłowych do wszystkich realizacji	typowe błędy (motywacja ortograficzna)	inne błędy
[œy]				
<ui>	<i>huis</i>	10/25	[aj] (21 razy) [u+j]/[ɔ+j] (16 razy)	[i+j] [ɔ+j] [ej] [au]/[law] [ʊ]
	<i>huis</i>	12/25		
	<i>zuiden</i>	11/25		
	<i>buiten</i>	16/25		
		49/100 (49 %)		
[ei]				
<ei>/<ij>	<i>bijna</i>	21/25	[aj] (27 razy; ang/niem) [i+j]/[i+j] (9 razy)	[i]
	<i>tijd</i>	18/25		
	<i>vijf</i>	22/25		
	<i>zijn</i>	24/25		
	<i>vrij</i>	18/25		
	<i>altijd</i>	17/25		
	<i>tijd</i>	18/25		

⁸ Pliki dźwiękowe z przykładowymi błędami w wymowie dyftongów, które wymienione są w tabeli nr 2, znajdują się na stronie linguistische-treffen.pl/en/issues/24 (pliki 1–9).

[dyftong] <zapis>	przykład z tekstu	udział prawidłowych do wszystkich realizacji	typowe błędy (motywacja ortograficzna)	inne błędy
	<i>mijn</i>	24/25		
	<i>reis</i>	24/25		
	<i>mei</i>	25/25		
		211/250 (84 %)		
[ɔu]				
<ou>	<i>koud</i>	25/25	[ɔu+v] (4 razy)	[ɔ+w+v]
<au>	<i>gebouwen</i>	21/25		[au+v]
<ouw>	<i>oude</i>	25/25		
<auw>	<i>blauwe</i>	23/25		
		94/100 (94 %)		

Tab. 2. Przegląd realizacji niderlandzkich dyftongów przez osoby badane

Analiza danych artykulacyjnych potwierdza wysoki stopień artykulacyjnej trudności dyftongu [œy] – ponad połowa realizacji była błędna, podczas kiedy w przypadku pozostałych dyftongów udział prawidłowych realizacji wyniósł odpowiednio 84 % i 94 %. Trudność artykulacyjną [œy] potwierdza również ilość sposobów, na jakie osoby badane próbowały zrealizować dyftong: było ich w sumie siedem, z czego aż pięć nie było umotywowane ortograficznie (co oznacza, iż były to faktyczne próby artykulacyjnego naśladowania wymowy tego dyftongu, a nie pomyłki wynikające bezpośrednio z wpływu pisowni). Dodatkowo praktyka zajęciowa z kolejnych etapów studiów pokazuje, że trudności w wymowie dyftongu [œy] są trwałe (tzn. występują również na dalszych etapach studiów), jak również są niezależne od języka ojczystego (mają je również studenci czesko-, węgiersko- czy niemieckojęzyczni). Zatem również w kontekście NVT (Nederlands als vreemde taal) potwierdza się zawarte najnowszym wydaniu e-ANS stwierdzenie, iż [œy] jest “de meest exotische klinker in het Nederlandse systeem” (rozd. 1.1.3.1.15).

W przypadku [ei] oraz [ɔu] zaobserwować możemy niższy stopień artykulacyjnej trudności, który wyraża się przede wszystkim w wysokim udziale poprawnych realizacji. Natomiast najczęściej popełnianym błędem w wymowie [ei] jest zastępowanie go kombinacją [aj]. Wysoką frekwencję tego błędu można wyjaśnić dwojako: po pierwsze jest ona bez wątplenia związana z wpływem na wymowę innych języków obcych, których osoby badane uczyły się przed niderlandzkim. Manifestuje się to np. w wymawianiu przez niektóre osoby badane słowa testowego *vijf* jako [fajv] pod wpływem języka angielskiego czy też słowa testowego *zijn* jako [zain] pod wpływem języka niemieckiego⁹. Po drugie

⁹ Założenie o wpływie niemieckiego/angielskiego w wymowie tych osób badanych wynikało z zarejestrowania w tym samym materiale nagraniowym również innych przykładów wpły-

zastępowanie [ei] kombinacją [aj] może wynikać z tego, iż taka realizacja pojawia się od lat 80. coraz częściej również w wymowie osób niderlandzkojęzycznych¹⁰. Możliwe jest w związku z tym, że osoby badane spotkały się z takim sposobem wymawiania [ei] np. w mediach i zaadaptowały go do swoich potrzeb, czemu dodatkowo sprzyjał łatwiejszy sposób artykulacji. Natomiast pozostałe błędy w wymowie [ei] oraz [ɔu] są silnie umotywowane ortograficznie, tzn. polegają na zrealizowaniu w miejsce dyftongu kombinacji polskich głosek odpowiadającej zapisowi ortograficznemu.

4.2 Niderlandzkie połączenia samogłoskowe jako problem artykulacyjny dla osób polskojęzycznych

Analizę niderlandzkich połączeń samogłoskowych jako problemu w wymowie osób polskojęzycznych rozpoczniemy ponownie od prognozy w formie oceny ich teoretycznej trudności, wynikającej w pierwszej kolejności z różnic i podobieństw między systemami fonetycznymi języka polskiego i niderlandzkiego oraz – w drugiej kolejności – z potencjalnego negatywnego wpływu polskiej grafii.

[połączenie samogłoskowe] <zapis ortograficzny>	stopień trudności artykulacyjnej	negatywny wpływ ze strony polskiej ortografii
[ui] <oei>	niski: obie składowe samogłoski występują w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: trzy litery samogłoskowe po sobie mogą być ogólnie trudne w realizacji + <oe> może zostać zrealizowane jako [ɔ]+[ɛ]
[oi] <ooi>	średni: [o] nie występuje w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: trzy litery samogłoskowe po sobie mogą być ogólnie trudne w realizacji
[ai] <aai>	niski: obie składowe samogłoski występują w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: trzy litery samogłoskowe po sobie mogą być ogólnie trudne w realizacji
[iy] <ieuw>	średni: [y] nie występuje w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: trzy litery samogłoskowe po sobie mogą być ogólnie trudne w realizacji + zapis <ie> może zostać zrealizowany jako [i] + [ɛ] + <w> może być wymawiane zbyt wyraźnie

wu tych języków, np. realizacja końcówki *-en* jako [ɛn] w miejsce [ə], realizacja <sch-> jako [ʃ] zamiast [sx], realizacja <oo> jako [u] lub [ɔ] zamiast [o], itd.

¹⁰ Wymowa [ei] jako [ai] jest jedną z typowych cech tzw. Poldernederlands, czyli wariantu wymowy niderlandzkiej, opisanego pod koniec lat 90. przez Jana Stroopa (1998). Stroop stwierdził, iż w latach 80. młode, wykształcone i aktywne zawodowo kobiety z regionu Randstad (konurbacji w zachodniej Holandii, obejmującej m.in. Amsterdam, Rotterdam, Utrecht oraz Hagę) zaczęły propagować konkretny sposób wymowy, m.in. dyftongów, samogłosek napiętych czy też <r> w wygłosie. Zdaniem Stroopa Poldernederlands nabrał z czasem ponadregionalnego i ogólnospołecznego charakteru, stając się jednym z popularnych wariantów wymowy codziennego mówionego niderlandzkiego (Stroop 2006, van Sterkenburg 2009).

[połączenie samogłoskowe] <zapis ortograficzny>	stopień trudności artykulacyjnej	negatywny wpływ ze strony polskiej ortografii
[ey] <euw>	wysoki: żadna ze składowych samogłosek nie występuje w systemie fonetycznym j. pol.	możliwy: trzy litery samogłoskowe po sobie mogą być ogólnie trudne w realizacji + <w> może być wymawiane zbyt wyraźnie

Tab. 3. Ocena stopnia trudności artykulacyjnej niderlandzkich połączeń samogłoskowych oraz możliwy wpływ grafii polszczyzny na ich wymowę

Z przedstawionej w tabeli prognozy wynika, iż niderlandzkie połączenia samogłoskowe mają różną potencjalną trudność artykulacyjną: potencjalnie najtrudniejsze w wymowie jest [ey], średnio trudne wydają się [oi] oraz [iy], a najłatwiejsze [ui] oraz [ai]. Dodatkowo w przypadku wszystkich połączeń samogłoskowych należy liczyć się z potencjalnym różnorodnym negatywnym wpływem ze strony grafii.

Spróbujmy zatem ponownie skonfrontować prognozowane problemy z realnymi błędami i trudnościami w wymowie niderlandzkich połączeń samogłoskowych, które zostały zarejestrowane w materiale nagraniowym¹¹.

[poł.sam.] <zapis>	przykład z tekstu	udział prawidłowych do wszystkich realizacji	typowe błędy (motywacja ortograficzna)	inne błędy
[ai]				
<aai>	<i>waait</i>	22/25	[ei]/[ej] (11 razy)	-----
	<i>zwaaien</i>	18/25		
	<i>lawaai</i>	24/25		
	<i>draai</i>	25/25		
		89/100 (89 %)		
[oi]				
<ooi>	<i>nooit</i>	23/25	[u+i]/[u+j]/[o+i]/[o+j] (17 razy)	[ø+j] [y+i] [aj] [ε+i]
	<i>mooie</i>	21/25		
	<i>voltooid</i>	21/25		
	<i>dooien</i>	11/25		
		76/100 (76 %)		
[ui]				
<oei>	<i>moeilijke</i>	14/25	[ɔj]/[oi] (14 razy) [u]/[o] (delecja [i], 7 razy)	[ø] (delecja [i]) [o+j+ε] [ɔ+ε+i] [εj]
	<i>vermoeiend</i>	17/25		
	<i>groeien</i>	17/25		
		48/75 (64 %)		

¹¹ Pliki dźwiękowe z przykładowymi błędami w wymowie połączeń samogłoskowych, które ujęte są w tabeli nr 4, znajdują się na stronie linguistische-treffen.pl/en/issues/24 (pliki 10–23).

[poł.sam.] <zapis>	przykład z tekstu	udział prawidłowych do wszystkich realizacji	typowe błędy (motywacja ortograficzna)	inne błędy
[iy]				
<ieuw>	<i>nieuwe</i>	25/25	[i+ε+v] (2 razy)	[iy+v]
	<i>nieuw</i>	25/25		
	<i>benieuwd</i>	22/25		
		72/75 (96 %)		
[ey]				
<eeuw>	<i>schreeuwen</i>	7/25	[ø] (8 razy, tylko <i>sneeuw</i>) [e.y+v] (4 razy) [ε(:)+w+v] (4 razy)	[o+w] [o+v] [i+v] [ε+o+v] [e.+v] [au+w] [ø+j] [ø:+w] [ε:+w] [y] [u] [i+v] [əu] (ang)
	<i>sneeuw</i>	11/25		
		18/50 (36 %)		

Tab. 4. Przegląd realizacji niderlandzkich połączeń samogłoskowych przez osoby badane

Analiza danych artykulacyjnych potwierdza ogólnie wysoki stopień artykulacyjnej trudności połączenia samogłoskowego [ey] – jedynie około 1/3 realizacji była prawidłowa, podczas kiedy w przypadku pozostałych połączeń samogłoskowych procentowy udział prawidłowych realizacji wynosił średnio ponad 60 % (a w przypadku [ai] oraz [iy] odpowiednio 89 % i 96 %). Trudność artykulacyjną [ey] odzwierciedla również liczba sposobów, na jakie osoby badane próbowały zrealizować to połączenie samogłoskowe: było ich w sumie szesnaście, z czego duża część dodatkowo umotywowana ortograficznie. Oznacza to, iż trzy litery samogłoskowe po sobie stanowią w przypadku tego połączenia samogłoskowego poważny problem na linii ortografia-wymowa (tym bardziej, jeżeli towarzyszy im jeszcze obecne w zapisie, ale nierealizowane w wymowie <w>). Problematyczne okazało się zwłaszcza słowo testowe *schreeuwen*, które to osoby badane kilkakrotnie musiały powtarzać, zanim udało im się uzyskać satysfakcjonującą je wymowę (która jednak nawet i po kilku powtórkach nie była prawidłowa).

Z ciekawą sytuacją mamy do czynienia w przypadku połączeń samogłoskowych [oi] oraz [iy], które w prognozie określiliśmy jako potencjalnie średnio trudne artykulacyjnie. Połączenie [iy] okazało się częściej poprawnie realizowane niż [oi] (odpowiednio 96 i 76 % poprawnych realizacji). Za niższy procent poprawnych realizacji [oi] wydaje się odpowiadać wpływ ortografii angielskiej, zgodnie z której zasadami <oo> powinno się wymawiać jako [o] lub [u:]. Stąd kilkanaście zarejestrowanych realizacji <ooi> jako [u+i], [u+j], [o+i] czy [o+j], zwłaszcza w słowie testowym *dooien*. Z kolei [iy] okazało się dla osób badanych artykulacyjnie łatwe – być może wynikało to z tego, iż słowa

testowe bazowały na przymiotniku *nieuw*, który mógł być dobrze znany studentom, przez co jego poprawna wymowa mogła już zostać utrwalona. Pojedyncze przypadki błędnej wymowy [iy] były natomiast ewidentnie umotywowane ortograficznie, co widać między innymi w dodaniu po połączeniu samogłoskowymi wyraźnego [v].

W parze połączeń samogłoskowych, które w prognozie zostały najłatwiejsze, [ui] oraz [ai], również mamy do czynienia z interesującą sytuacją. Prognozowane jako łatwe w wymowie [ui] okazało się rzeczywistości zaskakująco trudne ze względu na zapis ortograficzny <oei>. Trzy litery samogłoskowe po sobie niewątpliwie sprawiły problem osobom badanym, które próbowały sobie radzić realizując jedynie dwie ([ɔj]/[oi]) lub tylko jedną z nich ([u]/[ɔ]), lub też rozbiły połączenie samogłoskowe na kolejne pojedynczo realizowane samogłoski ([ɔ+j+ɛ], [ɔ+ɛ+i]). Problematyczne okazało się zwłaszcza słowo testowe *moelilijk*, które to osoby badane kilkakrotnie próbowały powtarzać, zanim udało im się uzyskać satysfakcjonującą je wymowę (przy czym nawet po kilku powtórkach nie była ona zawsze prawidłowa). Natomiast w przypadku [ai], które okazało się ogólnie artykulacyjnie łatwe (89 % poprawnych realizacji), zwraca uwagę kilkanaście realizacji jako [ɛi] lub [ɛj], zwłaszcza w słowie testowym *zwaaien*. Być może mamy tu do czynienia ze zjawiskiem odwrotnym do wymawiania <ij> jako [aj], które to opisane zostało wyżej.

5. Podsumowanie

Odpowiadając na zadane na wstępie pytanie, czy niderlandzkie dyftongi i połączenia samogłoskowe stanowią dla osób polskojęzycznych duże wyzwanie artykulacyjne, należałoby stwierdzić, iż w przypadku obydwu kategorii wskazać można po jednym kompleksie samogłoskowym, który faktycznie charakteryzuje się dużym stopniem artykulacyjnej trudności: są to odpowiednio dyftong [œy] oraz połączenie samogłoskowe [ey]. Ich trudność artykulacyjna znajduje odzwierciedlenie nie tylko w wysokim ogólnym odsetku błędnych realizacji, ale również w liczbie sposobów, na jakie osoby badane próbowały je zrealizować. Ponieważ zarówno [œy], jak i [ey] nie są częścią systemu fonetycznego języka polskiego, jasne staje się, że trzeba poświęcić im szczególną uwagę w procesie nauczania niderlandzkiej wymowy.

Pozostałe dyftongi i połączenia samogłoskowe charakteryzują się niższym stopniem artykulacyjnej trudności, na co wpływać może to, iż składające się na nie samogłoski występują – przynajmniej częściowo – w systemie fonetycznym języka polskiego, dzięki czemu osobom polskojęzycznym ogólnie łatwiej jest na ich bazie tworzyć samogłoskowe kompleksy. Jednak nawet w przypadku mniejszej artykulacyjnej trudności pojawić się może negatywny i różnorodny wpływ ze strony (polskiej) grafii. A ponieważ wiele materiałów do nauki wymowy bazuje na połączeniu materiału ćwiczeniowego w formie pisanej z materiałem audio, konieczne jest uwzględnienie czynnika ortograficznego w procesie dydaktycznym. Istotne jest tu m.in. wskazanie osobom uczącym się, jak realizować w wymowie powszechne w niderlandzkiej

ortografii kompleksy trzech liter samogłoskowych czy też wskazać na brak realizacji [v] wymowie grafemu <w>, który mamy w zapisie dyftongu [ɔu] (<ouw>, <auw>) oraz połączeń samogłoskowych [iy] (<ieuw>) i [ey] (<eeuw>).

Kolejnym ważnym aspektem dydaktycznym wydaje się zwrócenie uwagi na różnice pomiędzy dyftongami oraz połączeniami samogłoskowymi – przede wszystkim te artykulacyjne. Jest to o tyle istotne, że obie kategorie kompleksów samogłoskowych mają swoje schematy artykulacyjne. W przypadku dyftongów schemat opiera się na łączeniu średniowysokiej nienapiętej oraz wysokiej napiętej samogłoski o tej samej dorsalności oraz pozycji warg, co w efekcie prowadzi do zatarcia artykulacyjnej granicy między samogłoskami składowymi dyftongu. Natomiast połączenia samogłoskowe charakteryzują się mniej powtarzającym się schematem artykulacyjnym: stała jest jedynie druga składowa samogłoska, natomiast pierwsza samogłoska jest zmienna i różni się od drugiej zawsze pozycją warg oraz dodatkowo jeszcze co najmniej jedną cechą artykulacyjną (dorsalność, wysokość, napięcie). W efekcie artykulacyjna granica między samogłoskami składowymi połączenia samogłoskowego zostaje zachowana. Aby zwiększyć świadomość artykulacyjną osób uczących się w tym zakresie, bardzo pomocne okazać się mogą np. ćwiczenia artykulacyjne z użyciem lusterka, które pozwala np. na obserwację zmieniającej się pozycji warg.

Ważną kwestią, która w powyższej analizie została poruszona jedynie w ograniczonym zakresie, jest wpływ indywidualnych czynników na proces dydaktyczny. Należy do nich m.in. wpływ języków obcych, jakich dana osoba uczyła się przed niderlandzkim, na niderlandzką wymowę. I tak w przypadku niektórych osób badanych zarejestrować można było wpływ np. niemieckiego w słowach testowych *tijd* czy *zijn* oraz angielskiego w słowach testowych *doeien* oraz *sneeuw*. Inną indywidualizowaną kwestią jest powtarzalność błędów pewnego typu u określonych osób badanych. O ile błędy polegające na zastąpieniu [ei] przez [aj] czy [œy] przez [ɔ+] zdarzały się u wielu osób badanych, to realizacja <ij> jako [i+] wystąpiła jedynie u trzech z 25 osób badanych. Pokazuje to, iż warto w procesie dydaktycznym zwracać uwagę nie tylko na błędy typowe, ale też na te osobnicze, które wychwycić można chociażby poprzez analizę indywidualnych nagrań wymowy.

Bibliografia

- BOOIJ, Geert, Johan KERSTENS und Henk VERKUYL. *Lexicon van de taalwetenschap*. Utrecht: Spectrum, 1980. Print.
- COHEN, Antoine, Carl L. EBELING, Klaas FOKKEMA und André G.F. HOLK van. *Fonologie van het Nederlands en het Fries*. 's-Gravenhage: Martinus Nijhoff, 1969. Print..
- RIETVELD, Antonie C.M. und Vincent J. HEUVEN van. *Algemene fonetiek*. Bussum: Uitgeverij Coutinho, 2001. Print.
- STERKENBURG van, Piet. *Een kleine taal met een grote stem. Hedendaags Nederlands*. Schiedam: Scriptum, 2009. Print.
- STROOP, Jan. „Van dialect naar ABN naar Poldernederlands. Over ontstaan, opkomst en verloop van onze omgangstaal“. *Wat iedereen van het Nederlands moet weten en waarom*. Red. Nicole van der Sijs, Jan Stroop i Fred Weerman. Amsterdam: Bert Bakker, 2006, 55–65. Print.

ULDALL, Hans-Jorgen. „On the structural interpretation of Diphthongs“. *Proceedings of the 3rd international congress of phonetics sciences*. Red. Edgar Blancquaert i Willem Pee. Gent: Laboratory of Phonetics of the University, 1939, 272–276. Print.

Załącznik – tekst testowy

Słowa testowe zawierające dyftongi i połączenia samogłoskowe, zaznaczone są wytłuszczonym drukiem.

Een winteravond in de stad.

*Het is zeven uur en ik wil terug naar **huis**. Helaas is bus acht **bijna nooit op tijd**. Een **moeilijke** beslissing: zal ik op bus **vijs** moeten stappen? Toch niet, dan moet ik nog een kwartier naar **huis** lopen. Dat is te lang en het **waait** hard. En ik heb **nieuwe** schoenen. Net **nieuw**! Het is ook nog **koud**. Zal ik een taxi nemen? Maar dat kost tien euro, verschrikkelijk duur. Ik moet eigenlijk met de fiets gaan, dat is sportief. Ik ga nog even op het bankje bij het hotel wachten, niet leuk. Ja, daar is een plaatsje.*

*Over zeven minuten komt de bus. De deur gaat open. Binnen zitten veel mensen, het is vol. Een kind begint te **schreeuwen** en met **zijn** handen te **zwaaien**. Zoveel **lawaa**i is heel **vermoeiend**, dus ik **draai** me om. Een plaats komt **vrij**, ik ga zitten. Gelukkig heb ik **altijd** een boek mee om te lezen. Op die manier verlies ik geen kostbare **tijd**. In het openbaar vervoer kan men ook gezellige dingen doen, hoor! Vandaag lees ik een fragment over het **zuiden** van Europa, waar **oude gebouwen** staan en **mooie** bomen **groeien** onder de **blauwe** hemel. Wat ben ik ernaar **benieuwd**!*

*Gelukkig is **mijn reis** snel **voltooid** en ik kan weer naar **buiten**. De **sneeuw** begint te **doeien**. Oef, wat voor een vreselijke winterdag! Ik droom al over **mei** en warm weer.*

ZITIERNACHWEIS:

CZERWONKA-WAJDA, Zuzanna. „Waar oude gebouwen staan en mooie bomen groeien onder de blauwe hemel...“ *Nederlandzkie dyftongi i połączenia samogłoskowe w wymowie osób polskojęzycznych uczących się języka niderlandzkiego*, *Linguistische Treffen in Wrocław* 24, 2023 (II): 359–373. DOI: 10.23817/lingtreff.24-25.